

„Oberschlesisches Jahrbuch” 20 (2004), Hans-Ludwig ABMEIER, Peter CHMIEL I IN. (red.), Münster: Aschendorff Verlag, 2006, ss. 286, ISBN 3-402-02493-4

Dwadzieścia lat życia czasopisma to krótki żywot, wystarczająco jednak długi, by podjąć próbę bilansu dotychczasowej działalności, spojrzeć wstecz na dokonania, ewentualnie skonfrontować początkowe zamierzenia ze stanem faktycznym. Jak pisze we słowie wstępnym do omawianego tomu wieloletni redaktor „Oberschlesisches Jahrbuch” (dalej: OS), Peter Chmiel: „(...) sceptycy nie dawali pismu wiele szans na przeżycie, zważywszy na obecność na niemieckim rynku wydawniczym podobnych, bądź zbliżonych tytułów, np. «Archiv für schlesische Geschichte», «Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität» (...)»⁸ Tymczasem pismo nie tylko okrzepło, ale w nowych, sprzyjających, politycznych warunkach, po 1989 r., „rozwinęło skrzydła”, stając się prawdziwym pomostem pomiędzy badaczami Górnego Śląska z Niemiec, Polski, a także z Czech, co przecież deklarowali twórcy OS w pierwszym tomie wydanym 1985 r.⁹, autentycznym forum wymiany poglądów. Tak nawiasem mówiąc, 1989 r. to raczej symboliczna data w dziejach pisma i nie stanowi jakiegoś zwrotu, czy punktu przełomowego w jego dziejach. Od zarania OS jako jedne z pierwszych niemieckich periodyków naukowych przynosił doniesienia o polskich nowościach wydawniczych z zakresu historii, literaturoznawstwa, językoznawstwa i krajoznawstwa. Od końca lat 80-tych XX w. do grona autorów dołączyli Polacy i Czesi, najpierw anonimowo, jednakowoż po upadku „murów” politycznych już otwarcie, bez jakichkolwiek uprzedzeń, bądź kompleksów.

Bilans 20-lecia OS to łącznie 17 tomów¹⁰, ponad 100 rozpraw naukowych, kilkaset recenzji, dziesiątki doniesień ze świata nauki, kultury, sztuki i techniki. Pewien wgląd na osiągnięcia OS daje wydana w 1995 r. bibliografia zawartości pisma, obejmująca pierwsze dziesięć tomów¹¹. Żałować tylko należy, że jej autorzy nie wykorzystali tej okazji do podsumowania efektów pierwszego dziesięciolecia. Można żywić nadzieję, że uczynią to w zapowiadanej kontynuacji bibliografii, obejmującej drugie dziesięciolecie pisma. Mimo to nawet pobieżna analiza pokazuje wyraźne tendencje, a przede wszystkim nachylenie pisma w stronę historii. Jest to zgodne z deklaracją programową, zawartą w tomie pierwszym¹² Redakcja OS z iście żelazną konsekwencją otwierała swoje łamy dla nauk pomocniczych bądź pokrewnych historii. Znajdziemy zatem w piśmie prace z zakresu literaturoznawstwa, językoznawstwa,

⁸ Zob. P. CHMIEL, *Vorwort zum 20. Band*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 20 (2004), s. 8.

⁹ Zob. „Oberschlesisches Jahrbuch” 1 (1985), hrsg. von H.-L. Abmeier, P. Chmiel u.A. im Auftrag der Stiftung Haus Oberschlesien.

¹⁰ Ogółem zostało wydanych 20 roczników, z tego 15 pojedynczych oraz 4 podwójne: t.: XIII/XIV; XV/XVI; XVI/XVII; XVIII/XIX.

¹¹ „Oberschlesisches Jahrbuch” (1985–1994), t. I–X; P. CHMIEL, A. GAYDA (red.), *Gegliedertes Inhaltsverzeichnis und Gesamtregister*, Berlin 1999, s. 151.

¹² Zob. „Oberschlesisches Jahrbuch” 1 (1985).

dziejów Kościoła, muzyki, sztuki, techniki itd. Ta sama konsekwencja jest widoczna w cechach formalnych periodyku. Wydawca cały czas traktuje Górny Śląsk jako krainę historyczną, jakby na wspak zmieniającym się granicom i władcom. Analiza poszczególnych roczników wskazuje również, że drugoplanowym elementem są dla redakcji język, narodowość, czy wyznanie, i to zarówno w odniesieniu do opisywanych zjawisk, jak też do autorów publikacji, co jest poniekąd afirmacją złożonej, wielokulturowej przeszłości Górnego Śląska.

W ciągu minionych 20 lat niewielkim tylko zmianom uległa struktura pisma. Pewnie duża w tym zasługa zespołu redakcyjnego, którego filarami są HANS-LUDWIG ABMEIER, PETER CHMIEL i WALDEMAR ZYLLA¹³. Naukowy charakter pisma podkreśla nie tylko wysoki poziom publikowanych tekstów, ich bogata baza źródłowa, ale zarazem układ OS, charakterystyczny dla naukowego periodyku: dział rozpraw, dział recenzyjny, dział sprawozdawczy, dział nekrologów oraz dział kronikarski. Dodatkowo jego naukową rangę wzmacniają ukazujące się od tomu szóstego streszczenia¹⁴ oraz starannie opracowany do każdego tomu indeks geograficzny i osobowy.

Nic dziwnego zatem, że powyższe zasady odcisnęły wyraźne piętno również na dwudziestym tomie OS. Przynosi on ogółem 7 rozpraw, 20 recenzji, 3 sprawozdania oraz 9 tekstów kreślących sylwetki Górnoszlązaków. Dziełu przypadku należy przypisać, jak się wydaje, fakt, że przeważają teksty dotyczące przeszłości Śląska Cieszyńskiego oraz opolskiej części Górnego Śląska. Swoistą rekompensatą jest „górnoszląska” orientacja działu recenzyjnego i personalnego. Zwięzłość formy doniesienia naukowego, jakim jest recenzja, oraz jej przeznaczenie do periodyku poświęconego dziejom Kościoła zmusza nas do zasygnalizowania jedynie głównych wątków i tematów współtworzących ten tom, co czynimy niejako z żalem, gdyż zasługują one na o wiele obszerniejsze potraktowanie. Na plan pierwszy wybijają się rozprawy RALPHA MICHAELA WROBELA oraz JANUSZA SPYRY. R.M. Wrobel¹⁵ ukazuje rozwój osadnictwa na prawie niemieckim w XIII w. na przykładzie Głogówka. Niejako na marginesie ogólniejszych rozważań wspomina również o głogówieckich kościołach. Tematem rozprawy J. Spiry¹⁶ są dzieje żydów na Śląsku Cieszyńskim za panowania Józefa II i jego następców. Problematyka Kościoła katolickiego znajduje się na marginesie całego tekstu, aczkolwiek sam tekst nie jest pozbawiony asocjacji międzywyznaniowych. Historyk Kościoła katolickiego spotka w nim m.in. informacje na temat nie zawsze przyjaznych relacji między duchowieństwem katolickim a żydami, co jest zrozumiałe zważywszy na fakt, że z równouprawnieniem żydów, ogłoszonego

¹³ W skład zespołu redakcyjnego wchodził również przez długie lata Nikolaus Goussonne.

¹⁴ Najpierw były to streszczenia w języku niemieckim i polskim, od t. IX miejsce streszczeń niemieckich zajęły angielskie, obecnie zamieszczane są tylko streszczenia w języku polskim.

¹⁵ M.R. WROBEL, *Die Gründung und frühe Entwicklung der Stadt Oberglogau*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 20 (2004), s. 15–66.

¹⁶ J. SPYRA, *Die Juden im Herzogtum Teschen 1790–1848*, tamże, s. 67–96.

patentem tolerancyjnym Józefa II, nie szła w parze społeczna akceptacja tego aktu. Więcej światła na stosunki międzykonfesyjne i międzynarodowościowe na Śląsku Cieszyńskim rzuca tekst INGEORG BUCHHOLZ-JOHANEK¹⁷, w którym autorka przedstawia dzieje księgi pamiątkowej miasta Cieszyna, sporządzonej przez Aloyosa Kaufmanna, najrozleglejszej prezentacji historii Cieszyna od 1164 do 1822 r. Na uwagę i uznanie zasługuje tu szczególnie skrupulatna analiza typograficzna księgi w jej różnych odpisach. Już wkrótce dostęp do niej będzie o wiele łatwiejszy w związku planowaną na 2007 r. jej edycją pod egidą *Stiftung Haus Oberschlesien* oraz *Książnicy Cieszyńskiej*.

Obraz rodzącego się narodowego socjalizmu na Górnym Śląsku oddaje tekst HELMUTA NEUBACHA. Autor przedstawia ten problem na bazie sylwetkę czołowego przywódcy tego ruchu, PETERA VON HEYDEBRECKA oraz analizuje jego wspomnienia¹⁸, które pomimo rażącej tendencyjności i elementarnych braków warsztatowych, są ważnym dokumentem tamtych mrocznych czasów. Tekst KRZYSZTOFA PAWLIKA omawia z kolei skutki katastrof w dziejach Muzeum w Nysie, w tym dwóch naturalnych, wywołanych przez powodzie w 1938 i 1997 r., oraz jednej losowej, spowodowanej wybuchem II wojny światowej. Autor wcielił się w rolę chłodnego „sprawozdawcy” i komentatora opisywanych zdarzeń, wskazując na ich podstawowe przyczyny: zaniedbania, działania wojenne, siły natury, ocenę pozostawiając czytelnikowi. Wyraźny i budujący jest epilog tekstu, w którym autor opisuje pomoc *Museum für Landwirtschaft* w Schönforst w ratowaniu zabytków muzealnych. Najwięcej miejsca w tekście zajmuje opis strat wywołanych powodzią w 1997 r. Żałować należy jedynie, że autor nie pokusił się o pogłębienie naszej wiedzy o przecież nieodległej w czasie katastrofie z 1937 r., ograniczając się do konstatacji, że nie zachowały się akta kancelaryjne muzeum z tych lat¹⁹.

Pięknym gestem redakcji jest zamieszczenie w omawianym tomie tekstu poświęconego urzędującemu arcybiskupowi katowickiemu, DAMIANOWI ZIMONIOWI, w 70-tą rocznicę urodzin (2004) oraz 20-tą rocznicę święceń biskupich (2005). Piórem biskupa legnickiego, STEFANA CICHEGO, zwięźle, czasami aż zanadto w zestawieniu z opisywaną przecież nietuzinkową postacią²⁰, zostały przedstawione podstawowe dokonania Jubilata na niwie duszpasterskiej, liturgicznej oraz w zakresie normalizacji polsko-niemieckich stosunków kościelnych. *Pod znakiem pełnej zaufania współpracy* — to tytuł tekstu PETERA MRASSA²¹, w którym autor rysuje stan współpracy *Ober-*

¹⁷ I. JOHANEK, *Das Gedenkbuch der Stadt Teschen von Alois Kaufmann*, tamże, s. 97–124.

¹⁸ H. NEUBACH, *Peter von Heydebreck und die Anfänge der NSDAP in Oberschlesien*, tamże, s. 125–149.

¹⁹ K. PAWLIK, *Der Zweite Weltkrieg und die Hochwasserkatastrophen von 1938 und 1997 in der Geschichte des Neisser Museums*, tamże, s. 150–164.

²⁰ S. CICHY, *Zum 70. Geburtstag des Kattowitzer Erzbischofs Damian Zimon*, tamże, s. 165–174.

²¹ P. MRASS, *Im Zeichen einer vertrauensvollen Zusammenarbeit. Grenzüberschreitende Aktivitäten des Oberschlesischen Landesmuseums*, tamże, s. 175–186.

schlesisches Landesmuseum w Ratingen z polskimi muzeami na Górnym Śląsku w zakresie organizacji wspólnych wystaw. Dotychczasowy bilans jest imponujący — od 1992 r. było ich łącznie 45, a zostały zaprezentowane aż w 132 miejscowościach polskich i niemieckich. Pod względem tematycznym skupiały się one na współczesnych i historycznych aspektach kulturowego krajobrazu Górnego Śląska. Godny podkreślenia jest współdziałanie w przeprowadzeniu niektórych z nich Muzeum Archidiecezjalnego w Katowicach²².

Ludzkie oblicze zdarzeń i zjawisk, tych z przeszłości, i tych z teraźniejszości Górnego Śląska, oddają szkice o wybitnych Górnoszlązakach, zasłużonych dla swej rodzinnej ziemi, mimo że częstokroć wykuwają te zasługi z oddalenia. Pamięci o B. LEISNERA, duszpasterza niemieckojęzycznych katolików Dolnego Śląska, poświęca swoje wspomnienie²³ H.-L. Abmeier. Uwagom historyków Kościoła nie powinny ująć również pozostałe postacie przywołane w tym dziale: ERICH ŠEFČIK (1945–2004); THADDAUS SCHÄPE (1945–2004); GERHARD NEUMANN (1907–2004), OTMAR KRETTEK (1934–); HEINZ STRONCZYK (1919–), które swoją działalnością naukową bądź artystyczną poruszały się w przestrzeni wyznaczonej między *sacrum* a *profanum*.

Czytelnik omawianego tomu OS nie może nie dostrzec pewnego polonocentryzmu w zestawie recenzowanych dzieł. Aż 14 spośród nich to dzieła polskie, a tylko 6 — dzieła niemieckie. W jakimś sensie ta statystyka oddaje dysproporcję pomiędzy współczesnymi polskimi i niemieckimi badaniami śląskoznawczymi. Największą grupę recenzowanych dzieł stanowią prace *stricte* historyczne, niewolne wszak od akcentów z życia i dziejów Kościoła katolickiego, zwłaszcza gdy chodzi o prace biograficzne²⁴, z dziejów miast²⁵ oraz historii sztuki²⁶. Dziejom Kościoła katolickiego poświęcone są 3 recenzowane publikacje, wszystkie wybitne w swoim rodzaju²⁷. Wyjątkowo wiele ciepłych słów, całkiem zasłużenie, padło pod adresem edycji statutów wrocławskiej kapituły katedralnej, owocu iście benedyktyńskiej pracy ks. prof. KAZIMIERZA DOLI.

Reasumując, otrzymaliśmy bardzo różnorodne, bogate, a zarazem wyrafinowane pod względem naukowym wydawnictwo, do którego powinni obowiązkowo zajrzeć

²² Mamy na myśli m.in. wystawę rzeźby Hermanna Koziola w 2001 r. oraz wystawę malarstwa Witolda Pałki w 2002 r.

²³ H.-L. ABMEIER, *Nachruf auf P. Bernhardin Leisner, tamże*, s. 257–258.

²⁴ J. DRABINA (red.) *Bytomski słownik historyczny*, Bytom 2004; Ł. KUŚ (opr.), *Niemcy górnośląscy. Leksykon biograficzny*, Gliwice 2004.

²⁵ Zob.: G. HOFFMANN, *Historia miasta Katowice*, Katowice 2003; J. DRABINA, *Górny Śląsk. Przewodnik historyczny*, Wrocław 2002.

²⁶ Zob. E. CHOJECKA I IN. (opr.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2004.

²⁷ *Statuty Wrocławskiej Kapituły Katedralnej z roku 1482/83. Na podstawie materiałów przysposobionych przez Ks. Biskupa Wincentego Urbana* wydał Ks. K. Dola, Wrocław 2004; *Handbuch des Erzbistums für das Jahr 1939*, Ulm–Donau 2003; *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, t. LXII, Münster 2004.

przedstawiciele szeroko rozumianych nauk humanistycznych, koncentrujących swoje badania do obszaru Górnego Śląska. Zachętą do sięgnięcia po recenzowany tom może być również koncyliacyjny ton, pojawiający się zwłaszcza w tekstach z dziejów najnowszych, poprzez akcentowanie współpracy i partnerstwa Niemców i Polaków oraz Czechów w podejmowanych badaniach lub przedsięwzięciach naukowych i kulturalnych. Studiując OS odnosi się nieodparte wrażenie, że Górny Śląsk jest jeden, a uprzednie podziały polityczne, językowe i wyznaniowe, choć nie można od nich abstrahować, zamazują tylko obraz tej ciekawej krainy.

Zdzisław Gębołyś